

YENİ ASURCA BELGELERDE GEÇEN AMĒDİ ŞEHİRİ

Nurgül YILDIRIM*

Öz

M.Ö. I. Binyıl başlarından itibaren Suriye’de, Fırat vadisinde ve Mezopotamya’nın güneyindeki bereketli topraklarda beylikler kurmaya başlayan Arāmiler, Diyarbakır bölgesinde de başşehri Amēdi olan Bīt-Zamāni beyliğini kurmuşlardır. Arāmî beylikleri, dönemin önemli gücü Asur İmparatorluğu için ciddi bir tehdit oluşturmuştur. Bu nedenle Asur kralları, Arāmî kabileleri üzerine seferler düzenlemişlerdir. Düzenlenen bu seferler bir kayıt altında, kralların yıllıklarında yer almıştır.

Yeni Asur devri kral yıllıkları, dönemin siyasî ve coğrafi yapısını aydınlatmakta kullanılan en güvenilir kayıtlardır. Çalışma konumuz olan Amēdi şehri, kral yıllıkları, Yeni Asurca mektuplar ve kitâbeler temel alınarak aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Amēdi, Amed, Tuš□an, Yeni Asur Dönemi, Arāmiler, Parsuaş, Parsanistun

Abstract

The City “Amēdi” in Neo-Assyrian Texts

From the begining of the first millennium BC I. Aramean which had begun to establish principalities in the Syria, Euphrates valley and the fertile lands in the south of Mesopotamia, also established Bīt-Zamāni principality whose capital was the city of Amēdi in the Diyarbakır region. Aramean principalities constituted a serious threat to the Assyrian Empire which was an important power of the period. For this reason, the kings of Assyrian organized expeditions to Aramean tribes. These expeditions were mentioned under a record in the annuals of kings.

The annuals of Neo-Assyrian kings are the most reliable records to explain the structure of political and geographical structure of the period. This study aims to explore the city of Amēdi in the light of the Neo-Assyrian annuals of kings, letters and inscriptions.

Keywords: Amēdi, Amed, Tushan, Neo Assyrian Period, Aramea, Parsuaş, Parsanistun

Yeni Asur döneminden itibaren birbirine benzer isimlerle anılan Amēdi (Amēdu, Ameda, Kara-Amid, Amed) günümüz Diyarbakır il merkezi olarak düşünülmüştür.¹

Amēdi, Yeni Asur dönemi ile ilgili yapılan harita çalışmalarında Tuš□an’ın kuzey batısına lokalize edilmiştir.² Amēdi ve Tuš□an’ın, eponim³ listelerinde kendi şehir adlarıyla yazılmadığı,

* Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Sümeroloji Anabilim Dalı, nrgl.yildirim@hotmail.com.

¹ Diyarbakır merkezdeki, Dicle Nehri’nin sağ kıyısındaki, İçkale höyüğü ile eşleştirilen merkez, askerî alan içinde kaldığı için kazı çalışmaları başlatılamamıştır. Bkz. Köroğlu,1998: 63. Benzer lokalizasyon teklifleri için bkz. Olmstead, 1918: 63-64; Forrer, 1920: 27-28; Kessler, 1980: 99; Parpola, 2001.

² Tuš□an-Ziyaret Tepe, Diyarbakır ili, Bismil ilçesinde yer almaktadır. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Matney-Köroğlu 2007: 12; Parpola, 2001; Salvini, 1995: 44; Parker, 2003: 531. Tuš□an’da Asur İmparatorluğu’nun son dönemlerine (M.Ö. 612-609) tarihlenen toplam 21 tablet bulunmuştur. Bu tabletler, Tuš□an’ın Asur Devleti’ne âit vergi toplama merkezi veya tahıl depolama istasyonu olduğunu göstermektedir. Tabletlerin çoğu, tahılların dağıtımı, şehirdeki kişilerle yapılan kontrat ve kişilerin borçlarıyla ilgilidir. Bu metinlerde ayrıca şehrin kurumlarına ilişkin bilgiler de yer almaktadır. Bkz. Parpola, 2008:1-27.

bunun yerine bağılı oldukları ülke olan Bît-Zamāni⁴ ibâresi ile de kaydedildikleri bilinmektedir.⁵ Yeni Asur kral yıllıklarına göre bu iki kent, Yeni Asur döneminde Diyarbakır bölgesinde yer alan iki önemli merkezdir.

Diyarbakır merkez ve ilçeleriyle ilgili bilgilere, Asur kaynaklarında ilk olarak I.Adad-nirāri'nin krallığı (M.Ö. 1307-1330) döneminde değinilmiştir. Kral, Mitanniler üzerine gerçekleştirdiği bir seferinde, daha önceden fethedilmiş şehirleri saymış ve bunların arasına *Tidu-Ta'idu* (Yukarı Dicle)⁶, *Nabula* (Mardin-Girnavaz), *Harranu* (Şanlıurfa-Harran) ve *Karkamış* (Gaziantep-Karkamış) gibi, bugün lokalizasyonlarını rahatlıkla yapabildiğimiz şehirleri de eklemiştir. Desteğini aldığı büyük tanrıların ismini sayarak başladığı bir diğer sefer kaydında, kral□ şehirler arasında, yine *Tidu-Ta'idu*'dan bahsetmiş ve buraya büyük bir saray ve stel inşa ettiğini belirtmiştir.⁷ Aynı bölgede yer alan ve inceleme konumuz olan *Amēdi* (*Amīdu/Ame/id*) ise Asur kaynaklarında, bir Arāmî kabilesi olan Bît-Zamāni'nin merkezî şehri olarak kaydedilmiştir. Bu kayıtları incelemeyen önce Arāmî kabilelerin Mezopotamya'daki gelişim süreçlerini ve buldukları coğrafyayı tanıtmakta yarar görüyoruz.

Arāmî kabileler⁸, Asur kralı Aşşur-rabī (M.Ö. 1010-970) zamanında, Suriye çöllerini geçerek, Karkamış'ın güneyine doğru ilerlemişlerdir. Bu kabileler, II.Tiglat-Pileser (M.Ö.966-935) döneminde Dicle kıyılarına yerleşmeye başlamış ve bu alanda beyliklerini kurmuşlardır.⁹ Yeni

³ Eponim, bir bölgede yaşayan ve o bölgenin kurucusu veya valisi olan kişinin adının, görevli olduğu döneme verilmesi ile oluşturulan bir tarihleme sistemidir. Bu sistem hem kronoloji hem de etimoloji ve antropoloji çalışmaları açısından aydınlatıcı olmuştur.

⁴ Arāmî beylikler, Aramca beth (Asurca *bē/ītum*) “ev” anlamına gelen kelimeyle kabilelerini ve yaşadıkları alanı tanımlamışlardır. Bu kelimeye eklenen şahıs adı ile de ülke, kabile ismi vurgulanmıştır. Burada amaç kabileyi kuran şahıs veya kabile liderini belirtmektir. Örneğin, Bît-Gabbar “Gabbar'ın ülkesi/yurdu”(Sam'al-Zincirli). Bkz. Klengel, 2000: 28-29. Bît-Zamāni ülke adını oluşturan Zamāni şahıs adı ilk olarak, Amurrular (M.Ö. 18.yy.) dönemindeki metinlerde *Za-am-ma-nu-um* şeklinde yer almıştır. Kelime etimolojik olarak incelendiğinde *Zamm* “kuvvetlendirme, bağlama, sağlamlaştırma” karşılıklarını vermektedir. Bkz. Lipiński, 2000:134.

⁵ *mDūr-Aşşur* (^mBÂD.AŞ) *limmu ša* ^{URU}É-*Za-ma-na-a-a*. Bkz. Jakob-Rost-Fales, 1996: 13.

⁶ *Tidu-Ta'idu* için, Yukarı Dicle Bölgesi ve Üçtepe lokalizasyon önerileri ile ilgili olarak bkz. Kessler, 1980: 98; Köroğlu, 1998: 57.

⁷ Grayson, 1972: 60-61.

⁸ Arāmiler, M.Ö. 11. ve 9.yy. arasında gerçekleşen ve Mezopotamya'ya üçüncü kez düzenlenen Samî akınlarıyla Önasya'ya kadar ulaşmışlardır. Mezopotamya'ya düzenlenen Samî akınlarının ilkiyle, M.Ö. 2500'lerde Arabistan çöllerinden Akadlar, ikincisiyle ile 2.Binyıl başlarında Amurrular göç etmişlerdir. Detaylı bilgi için bkz. Kinal 1983: 18.

⁹ Arāmî kabileler, Güneydoğu Anadolu'da Gaziantep Zincirli bölgesinde “Bît-Gabbari (Sam'al), Türkiye Suriye sınırında Bît-Bahiyani ve Diyarbakır bölgesinde Bît-Zamāni, *Nisibis* (^{URU}*Na-□i-bi-na-Nusaybin*); Kuzey Suriye'de ise Bît-Adini, Bît-Agusi ve Hamat beyliklerini kurmuşlardır. Bkz. Parker, 2001:230.

Arāmî kabileler Anadolu batısına yönelerek, bugün Tuz Gölünden Gürün'e kadar uzanan, Tabal krallığına ait bazı yerleşimlerde de Bît-Burutaş beyliğini kurmaya çalışmışlardır. Bkz. Postgate, 1973: 22-24. Ayrıca bkz. Yiğit, 2000:182.

Asur kralları yıllıklarına, Arāmilerin yaşadıkları coğrafyayı ^{URU}Ar-ma-a-ia şeklinde kaydetmişlerdir.¹⁰

Güneydoğu Anadolu’da kurulan Bīt-Zamāni kabilesi, Arāmiler tarafından kurulan beyliklerin en kuzeyinde yer almıştır. Yeni Asur kral yıllıklarına göre Bīt-Zamāni kabilesinin genel yayılım alanı belirlenmiştir. Tur Abdin¹¹(Kaşiyari Dağı), Diyarbakır ve çevresini içine alan, *Amēdi* merkez olarak kabul edilerek, *Tuṣṣan*¹², *Ta’idu*¹³, *Damdammusa*¹⁴, *Dunnu-ša-uzibi* (Giricano),¹⁵ *Sinabu*¹⁶ gibi yerleşimleri de kapsayan Bīt-Zamāni kabilesi, Asur kaynaklarında ilk olarak II.Tukulti-Ninurta’nın (M.Ö. 890-884) krallığı döneminde geçmiştir.¹⁷ Bu kral döneminde, *Amēdi* merkezli Bīt-Zamāni beyliğinin lideri ^mAm-me-ba/pa-a’-li/la’dır ve eponim listesine göre *Amēdi* valisi olarak kaydedilmiştir.¹⁸ II.Tukulti-Ninurta Yukarı Dicle Bölgesine yaptığı M.Ö. 886 yılındaki sefer sonucunda bu kabileyi Asur’a bağlamıştır.¹⁹

II.Asurnasirpal (M.Ö. 883-859) M.Ö. 882 yılında gerçekleştirdiği sefer ile ilgili olarak, Bit-Zamāni’li Ammeba-ilī’den haraç aldığı, M.Ö. 879 yılında çıkan bir isyanda ise Ammeba-ilī’nin öldürülmesi üzerine yerine kardeşi ^mİlāni’nin²⁰ geçtiğini ve kabilenin vergi yoluyla Asur’a bağımlılığını sağladığını belirtmiştir.²¹

¹⁰ Grayson, 1991: 43.

¹¹ Tur Abdin (Kaşiyari Dağı), günümüz Mardin Eşiği (Doğuda Dicle Vadisinden, batıda volkanik dağ kütlesi Karaca Dağ’a kadar uzanan alan) olarak düşünülmüştür. Kessler, 1980: 27; Postgate, 1976: 80.

¹² II.Asurnasirpal’in Kalhu yazıtında “*Na’iri* (Urartu) *ülkelerinin hasadını topladım ve ülkemin ihtiyaçları için Tuṣṣan, Damdammusa ve Tidu şehirlerinde depoladım.*” bilgisi verilmiştir. Bkz.Grayson, 1991:198-221. Bu bilgi, *Tuṣṣan* (Ziyaret Tepe) kazıları neticesinde kesinleştirilmiştir. Bkz. Parpola, 2008:182.

¹³ *Tidu-Ta’idu*-Üçtepe Höyük, Diyarbakır iline bağlı, Bismil ilçesi yakınlarındadır. Burada yapılan kazılar neticesinde ulaşılan Kuruh Monoliti, II.Asurnasirpal (M.Ö.883-859) ve III.Salmanassar dönemine (M.Ö.859-824) tarihlendirilmektedir. Monolit ile ilgili olarak bkz. Szuchman, 2007: 46.

¹⁴ II.Asurnasirpal’in Kuruh Monolitinde URU şehir tanımlayıcısıyla belirtilmiş olan *Damdammusa* (Bkz. Parpola, 1970:98.) için Forrer tarafından Tavşantepe lokalizasyonu benimsenmişken, Kessler, *Amed* güneyini Kaziktepe’yi lokalizasyon için uygun bulmuştur. Bkz. Kessler, 1980: 111vd; Köroğlu 1998: 22-23.

¹⁵ Giricano, Diyarbakır il sınırları içinde ve *Tuṣṣan*-Ziyarettepe’den daha batıda yer alır. Bkz. Szuchman, 2007: 55. Giricano’yu asıl önemli bir merkez hâline getiren Aşşur-bel-kalā dönemine âit olan 15 adet tablettir. Bu tabletlerde geçen yer ve şahıs adları o dönem Diyarbakır ve yakın çevresi açısından oldukça aydınlatıcıdır. Tabletlerden ticarî faaliyetlerde bulunduğu anlaşılan Kidin-Sin’in oğlu Ahuni kendisini ilk tablette *Dunnu-ša-uzibi*’li olarak tanıtırken, daha sonraki bir tablette *Tuṣṣi* / *Tuṣṣan*’lı olarak tanıtmıştır. Bkz. Radner, 2004: Tablet I “^{URU}Dun-ni-ša-ú-zi-bi”, Tablet VII “^{URU}Tu-uṣ-ṣi” Bu ifadelerden yola çıkarak *Dunnu-ša-Uzibi*’nin önemli bir merkez olan *Tuṣṣan*’a bağlı daha küçük bir yerleşim olduğu düşünülebilir.

¹⁶ Yeni Asurca belgelerde URU kent tanımlayıcısıyla kaydedilen *Sinabu* şehri Murattaşı-Pornak olarak lokalize edilmiştir. Kessler, 1980: 79.vd. Ayrıntılar için bkz. Köroğlu, 1998: 18-19.

¹⁷ II.Tukulti-Ninurta’nın yıllığında tutulan kayıt şöyledir; “*Kaşiyari Dağına geçtim. Bīt-Zamāni’li adam Ammeba-ilī’ye âit Patiskun kentine yaklaştım, çevresindeki iki şehri yıktım. Bīt-Zamāni’li adam Ammeba-ilī’ye karşı merhametli davrandım*”. Grayson, 1991:171-172.

¹⁸ Radner-Parpola, 1998:103.

¹⁹ Grayson, 1991:148-154.

²⁰ Radner-Parpola, 1999: 512.

²¹ Grayson, 1991: 200-201.

M.Ö. 866 yılında II.Asurnasirpal, *Amadāni* dağı ve *Barzanistun*²² kentini geçerek Bît-Zamāni’li İläni’nin kralî kenti *Amēdi*’yi kuşatmış, ancak şehrin çevresine zarar vermekle yetinmiş, şehri ele geçirememiştir.²³ Bu kral zamanında, kullanılmaya başlanan “*āl dannuti* güçlendirilmiş şehir”, “*āl šarruti* kralî şehir” ve “*āl limēti* yakın şehir” ifādeleri²⁴ ile kentlerin yönetim özellikleri tanımlanmıştır. Kral yıllıkları doğrultusunda, *Damdammusa* “*āl dannuti* ” (Asur vassal şehri), *Amēdi* ise “*āl šarruti*” (Bît-Zamāni’li İläni’nin kralî kenti) olarak kabul edilmiştir.

II.Asurnasirpal’in krallığının 1, 5 ve 18. yıllarının sefer kayıtlarını içine alan Kalhu Yazıtı ve 879. sefer yılının anlatıldığı Kuruh (Kurkh) Monoliti, incelenen yöre açısından önemli bilgiler içermektedir.²⁵ Özellikle yol güzergāhlarının açıkça ifāde edilmesi, bilinen merkezlerin lokalizasyonunu kolaylaştırmıştır. Bunun en güzel örneklerinden biri Ergani-Maden Geçidi’nin sefer kayıtlarınca netleştirilmesidir. Aynı bilgiler III.Salmanassar’ın (M.Ö. 858-824) yıllıklarında da dikkāt çekmektedir. III.Salmanassar’ın sefer kayıtlarında ^{KUR}*Ar-qa-ni-a* olarak “Ergani Dağı”,

²² *Barzanistun* kent adı, Urartuca ve Asurca metinlerde geçen Barsua (Asurca *Parsuaš* -Pers ve Arapçanın etkisiyle Fars) ülke adından oluşturulmuştur. Barsua (*Parsuaš*), Urmiye Gölü’nün güneyindeki geniş alandır. Barsua ülke adı ilk olarak, Urartu kralı Menua (M.Ö. 810-786) dönemine tarihlenen Karagündüz yazıtında geçmiştir. Bu yazıtta Menua, Barsua ülkesindeki olayları yatıştırmak ve sükûneti sağlamak amacıyla Barsua halkını “Barsua ülkesini geride bıraktıktan sonra” ele geçirdiği başka topraklara dağıtmıştır. Bkz. Çilingiroğlu, 1983: 313. Bu davranış ile Barsua ülkesinde karışıklık çıkaran insanların yine batı İran’da, ancak Barsua ülkesinin dışında eritilmesi amaçlanmıştır. III.Tiglat-Pileser’in (M.Ö. 745-727) Urartu üzerine gerçekleştirdiği seferin kayıtlarında *Parsunna* olarak geçmiş olan ve Dicle çevresindeki yerleşimler arasında sayılan *Barzanistun* adlı kent, aslında Menua döneminde gerçekleştirilen nüfus aktarımı (deportasyon) ile *Parsuaš*’dan (Fars-Urmiye Gölü’nün güneyi-İran) getirilen halktan oluşmuştur. Gerek halkının köken itibâriyle *Parsuaš* ülkesine bağlı olması, gerekse de filolojik açıdan “bar” işaretinin “pār” değerinin de olması ve bölgedeki Asur egemenliği de dikkâte alınarak, bu kentin adının *Parsanistun* olarak okunması gerektiği kanısındayız. II.Adad-nirāri (M.Ö. 911-891) dönemi metinlerinde *Parsani*, II. Sargon (M.Ö. 722-705) döneminde *Parsuriani* olarak kaydedilen bu yerleşim, bağıcılığı ve şaraplarıyla ünlü, *Izalla* kenti olarak bilinmektedir. Bkz. Wiseman, 1956:119-129. Bu kent, Harran, Amed (Diyarbakır) ve Mardin arasında kalan dağlık alana lokalize edilmiştir. Bkz. Kessler, 1980: 79-121. Bu kentin Karaca Dağ (Ergani’nin güneybatısı) olabileceği de düşünülmüştür. Ancak en kabul gören teklif Tur-Abdin (Kaşyari-Mardin Eşiği) Dağı’nın batı etekleri olmuştur. Bkz. Lipiński, 2000:144-145.

²³ “*Amadānu Dağı geçidinin dışına geçtim (ve) Bar/Parzanistun kentine ulaştım. Bît-Zamāni’li adam İläni’nin güçlendirilmiş kenti Damdammusa’ya yaklaştım. Kenti kuşattım. Askerlerim onların üzerine kuşlar gibi uçtular. Askerlerinin 600 tanesini kılıçla yere serdim. Kafalarını kestim. 400 askerini yakaladım. Onlardan 300’ünü esir aldım. Kenti kendim için aldım. Canlı askerleri ve kafaları kralî kenti Amedi’ye götürdüm ve kapılarının önünde kafalardan bir yığın yaptım. Canlı askerleri kentinin etrafında kazıklara diktim. Kapısında kendi yöntemimle savaştım ve meyve bahçelerini dağıttım.” Bkz. Grayson, 1991:198-224. II. Asurnasirpal işgâl ettiği *Amēdi* ile ilgili olarak askerî başarılarına geniş yer verirken, “meyve bahçelerini dağıttım” ifadesi ile de kente daha çok zarar vermeyi amaçlamış olmalıdır. Burada Köroğlu tarafından da dikkāt çekilen bir noktayı hatırlatmak istiyoruz; bugün yörede önemli bağ ve bahçeler yalnızca Diyarbakır’ın yakın çevresinde özellikle de güney kesiminde ve Dicle kıyısında yer almaktadır. Bkz. Köroğlu, 1998: 23-24. Bu durum *Amēdi*’nin yapılan kazı çalışmaları ve buna bağlı olarak oluşturulan haritalarda günümüz Diyarbakır ili’nin güneyine yerleştirilmesinde önemli bir temel teşkil etmektedir.*

²⁴ “*āl dannuti*” ile yöneticisi belli olmayan, kabile yaşantısının egemen olduğu kentler belirtilirken, “*āl šarruti*” ile idarecisi belli olan, merkezî bir yönetim tanımlanmıştır. Bkz. Ikeda, 1979: 75-76.

²⁵ Grayson, 1991:217.

^{KUR}*A-ma-da-an* “Maden Dağı”²⁶ olarak açıkça geçmiş, yol güzergahları²⁷ ve etimolojik incelemeler de bu eşleştirmeyi doğrulamıştır.

III.Salmanassar’ın yıllıklarında da, Bīt-Zamāni ile ilgili kayıtlara rastlamaktayız. Bu kayıtlara göre kral, Anadolu’ya düzenlediği ilk seferinde Bīt-Zamāni’yi ele geçirmiştir.²⁸

V. Šamši-Adad döneminde (M.Ö.823-811), merkezî yönetime başkaldıran 27 şehir içerisinde *Amēdi*’nin de ismi yer almıştır. Bu kraldan sonra *Amēdi* yalnızca eponim listelerinde görülmüştür. Eponim listelerinde, özellikle III. Salmanassar’ın krallığından itibaren, Nairi, Bīt-Zamāni ve *Amēdi* için 11 yöneticinin ismi belirlenebilmiştir. Ancak bu isimlerden bazılarının hangi eyâleti yönettiği kesin değildir.²⁹ Biz burada çalışma konumuz olan *Amēdi*’nin, eponim listelerinde doğrudan yada başşehri olduğu Bīt-Zamāni ülke adı ile kaydedildiği bölümleri, yöneticinin görev yılını, adını ve o yıl Asur tahtında olan kralı listelemeyi uygun bulduk.

886	^m Am-me-ba/pa-a’-li/la ³⁰	(II.Tukulti-ninurta)
879	^m İlāni ³¹	(II.Aurnasirpal)
847	^m Bur-Ramman ³²	(III.Salmanassar)
799	^{md} <i>Marduk-išmeani</i> ³³ (LÚ.GAR.KUR <i>šá a-me-di</i>)	(III.Adad-nirari)
768	^m <i>Aplaia</i> ³⁴ (^m DUMU.NÍTA-a-a) ³⁵	(III.Aššur-dān)
762	^m □ <i>āb-bēl</i> (^m DÜG.EN) ³⁶ (LÚ.GAR.KUR [<i>š</i>]a ^{URU} <i>a-me-di</i>)	(III.Aššur-dān)
726	^{md} <i>Marduk-bēl-u</i> □ <i>ur</i> (^d AMAR.UTU-EN-PAB) ³⁷	(V.Salmanassar)
?	^m <i>Lip</i> □ <i>ur-bēl</i> ³⁸	(II.Sargon)
712	^m Šarru-ēmurani ³⁹	(II.Sargon)
705	^m <i>Našur-bēl</i> ⁴⁰ (LÚ.GAR.KUR ^{URU} <i>a-me-di</i>)	(II.Sargon)

²⁶ Grayson, 1972:584.

²⁷ Köroğlu, 1998: 86 vd.

²⁸ Grayson, 1972:567.

²⁹ Hangi eyâleti yönettiği belli olmayan valiler, genel olarak Nairi Valisi yada Yukarı Dicle bölgesindeki birkaç yerleşimin valisi olarak belirtilmiştir. Örneğin, M.Ö. 849 *İ*□*tadi-lipušu* (Nairi Valisi), M.Ö. 838 *Ninurta-kibšī-u*□*ur* (Nairi, Andi, Sinabu, Mallani, Alzi Valisi) Ayrıntılı bilgi için bkz. Radner-Schachner, 2001: 745-747.

³⁰ Radner-Parpola, 1998:103.

³¹ Radner-Parpola, 1999: 512.

³² Radner-Parpola, 1999: 354.

³³ Parpola-Millard, 1994: 59.

³⁴ Radner-Parpola, 1998:115.

³⁵ Donbaz-Radner-Jacob-Rost, 2000: 16.

³⁶ Parpola-Millard, 1994: 58.

³⁷ Baker, 2001: 714.

³⁸ Zadok, 1977: 270.

³⁹ Zadok, 1977: 270-271; Radner-Schachner, 2001: 746.

⁴⁰ Parpola-Millard, 1994: 60.

- ? ^{md}Aššur-ba□ianni ([^{md}A]N.ŠÁR-ba-□i'-an-ni [^{LÚ}EN].NAM šá ^{URU}É-za-am-ma-nu)⁴¹
- ? ^mBiadi-il (^mba-a-a-te-DINGIR [^{LÚ}EN].NAM a-mì-dì) (Asurbanipal)
- ? ^mBēl-iqbi (EN-iqbi)⁴²

Listede adı geçen Ammeba'îlî, Bur-Raman ve İlâni Arāmî kökenli şahıs adlarıdır. □āb-bēl şahıs adının Akad yada Batı Samî kökenli olduğu düşünülmektedir.⁴³ Bīt-Zamāni, dolayısıyla *Amēdi*'nin de, nüfusunun Arāmiler ve kısmen de Asur'dan göç ettirilen halktan oluştuğu bilinmektedir.⁴⁴ Bu bilgiye, *Parsuaš* (Urmiye Gölü'nün güneyi) ülkesinden gelen ve *Parsanistun* (Tur-Abdin Dağı'nın batı etekleri) kentinde yaşayan Pers (Fars) kökenli halkı da eklemek isteriz.

Sonuç olarak gerek tarihî, gerekse de coğrafi açıdan *Amēdi*, Diyarbakır ili ile eşleştirilmiştir. Yeni Asur Kral yıllıklarında bölgeye düzenlenen seferlerin güzergâhları, Diyarbakır'daki kazı çalışmaları bu görüşü desteklemiş ve *Amēdi* Diyarbakır merkeze lokalize edilmiştir. Buna ek olarak Diyarbakır ve çevresindeki yerleşimlerden bazıları, Yeni Asur dönemini aydınlatan kral yıllıkları ve kitâbeler doğrultusunda yapılan etimolojik analizlerle de ^{URU}*Amēdi* "Diyarbakır", ^{KUR}*Arqania* "Ergani Dağı", ^{KUR}*Amādan* "Maden Dağı" olarak belirlenmiştir.

⁴¹ Adı geçen valinin görev yılı net olarak bilinmemektedir. Ancak Asur kralı Asurbanipal döneminden sonra Bīt-Zamāni valisi olarak görev yapmış olduğu tahmin edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Radner-Schachner, 2001: 746.

⁴² Donbaz-Radner-Jacob-Rost, 2000: 25. Ayrıca bkz. Radner-Schachner, 2001: 747.

⁴³ Zadok, 1977: 270.

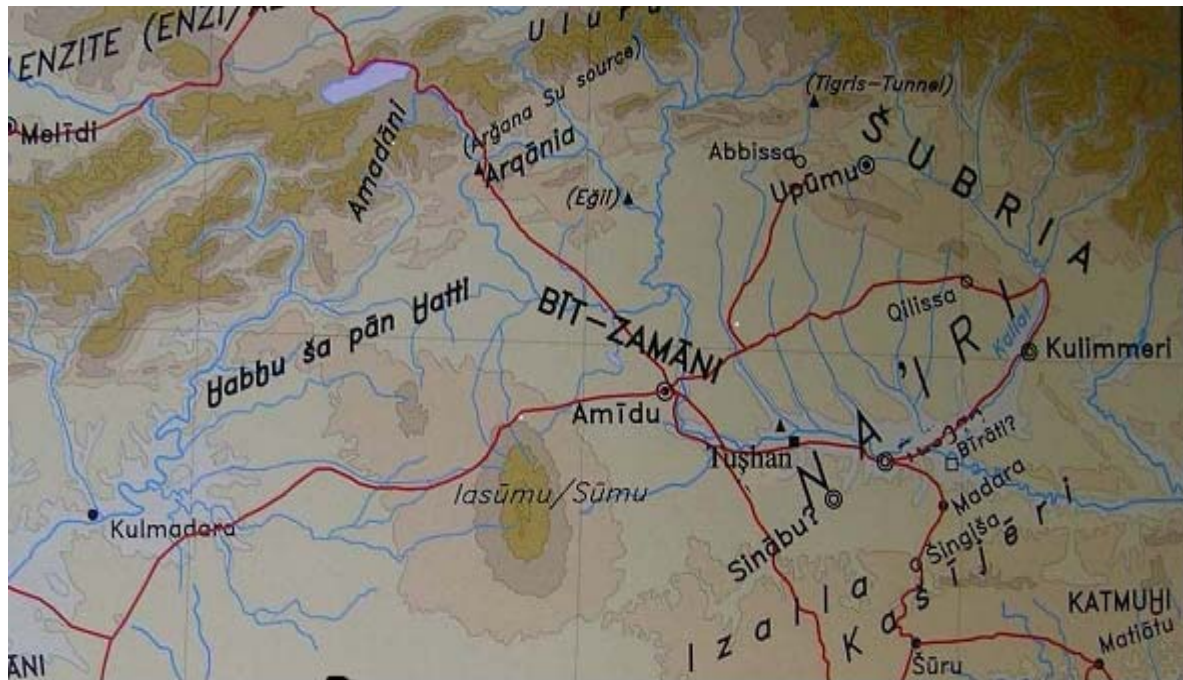
⁴⁴ Liverani, 1984:110-111.

KAYNAKÇA

- BAKER, H. (2001). *The Prosopography of the Neo-Assyrian Empire*, Vol.II-Part.II. Neo-Assyrian Text Corpus Project (L-N).
- ÇİLİNGİROĞLU, A. (1983) “Urartu’da Toplu Nüfus Aktarımları”, *Anadolu Araştırmaları*, IX.
- FORRER, E. (1920). *Die Provinzeinteilung Dess Assyrischen*, Leipzig.
- GRAYSON, A.K. (1972). *Assyrian Royal Inscriptions I*, Wiesbaden.
- GRAYSON, A.K. (1991). *Assyrian Rulers of The Early First Millennium BC I*, (1114-859 BC.), Toronto.
- IKEDA, Y. (1979). “Royal Cities and Fortified Cities”, *Iraq* 41.
- JACOP-Rost,L.-Fales,M.F.(1996).“Neuassyrische Rechtsurkunden” I,*MANN VERLAG*.Berlin.
- JACOP-Rost,L-Radner,K.-Donbaz,V. (2000). “Neu-Assyrische Rechtsurkunden II, SDV, Saarbrücken.
- KESSLER, K. (1980) . *Untersuchungen zur historischen Topographie Nordmesopotamiens*, Weisbaden.
- KINAL, F. (1983). *Eski Mezopotamya Tarihi*, A.Ü.D.T.C.F.Yay, Ankara.
- KLENGEL, H. (2000).“The Crisis Years and The New Political System in Early Iron Age Syria Some Introductory Remarks, Essay on Syria in the Iron Age” *Ancient Near Eastern Studies* 7, ed. Guy Buennens, Louvain.
- KÖROĞLU, K.(1998). Üçtepe I/ Üçtepe ve Çevresinin Yeni Asur Dönemi Tarihi Coğrafyası, TTK.Ankara.
- LİPÍŃSKİ, E. (2000). *The Arameans Their Ancient History, Culture, Religion*, Louvain (Belgium).
- LİVERANİ, M. (1984). “The Growth of The Assyrian Empire in The Habur Middle Euphrates Area: A New Paradigm”, *State Archive of Assyrian Bulletin* II.
- LİVERANİ, M. (1995). *Neo-Assyrian Geography*”,Roma.
- MATNEY, T-Köroğlu, K. (2007) “Dicle Kıyısında On Yıllık Kazı Çalışmaları: Ziyaret Tepe Projesi 1997-2006”, *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü*, Sayı 23.
- MATNEY, T. - McGinnis (2002). *Anatolica*, Berlin.
- OLMSTEAD, A.T. (1918). “Assyrian Government and Dependencies”, *The American Politics Science Rewiev* Vol.12.not.44.
- PARKER, B.J. (2001) . “The Mechanics of Empire. The Northern Frontier of Assyria as A

- case Study in Imperial Dynamics”, Helsinki.
- PARKER, B.J. (2003). “Assyrian’s Imprint on Southeastern Anatolia”, *American Journal of Archeology*. Vol.107.
- POSTGATE, J.N. (1973). Assyrian Texts and Fragments”, *Iraq* 35.
- POSTGATE, J.N. (1976). “Kašiaru”, *RLA*.Berlin.
- PARPOLA, S. (1970). “Neo Assyrian Toponyms”, *AOAT*,6(Neukirchen).
- PARPOLA, S.-Millard,A. (1994).“The Eponyms of The Assyrian Empire” Vol.II,(M.Ö.910-612)V.SAAS.
- PARPOLA, S- Porter,M. (2001).The Helsinki Atlas of the Near East in the Neo-Assyrian Period. The Neo-Assyrian Text Corpus Project. Helsinki.
- PARPOLA, S. (2008). Cuneiform Texts From Ziyaret Tepe (Ancient Tushan) 2002-2003’ *State Archives of Assyria Bulletin* 16.
- RADNER, K. (2004). “Das Mittelassyrische Tontafelarchiv Von Giricano / *Dunnu-ša-uzibi* Excavations at Giricano I”. *Subartu* 14,Turnhout.
- RADNER, K.-Parpola,S.(1998).*The Prosopography of the Neo-Assyrian Empire*,Vol.Part.I. (A).Neo-Assyrian Text Corpus Project.
- RADNER, K-Parpola,S.(1999). *The Prosopography of the Neo-Assyrian Empire*,Vol.I-Part.II. (B-G) Neo-Assyrian Text Corpus Project.
- RADNER, K. - Schachner,A. (2001). *From Tušhan to Amedi Topographical Question Concerning the UpperTigris Region in the Assyrian Period*. In Salvage Project of The Archaeology Heritage of the Ilisu and Carchemish DamReservoirs Activities in Ankara-METU.
- SALVINI, M. (1995). “Some Historic-Geographical Concerning Assyria and Urartu” in Liverani, 44.
- SZUCHMAN, J.J.(2007). *Ziyarettepe / Tušhan / Upper Tigris*, California University.
- WISEMAN, D.J. (1956). “A Fragmentary Inscription of Tiglath-Pileser III from Nimrud”, *Iraq* XVIII.
- YİĞİT, T.(2000). “Tabal”, *A.Ü.D.T.C.F. Dergisi*, Sayı:3-4.Ankara.
- ZADOK, R. (1977). *The Ethno-Linguistic Character of the Jezireh*, Weisbaden.

Parpola,S- Porter,M. (2001).The Helsinki Atlas of the Near East in the Neo-Assyrian Period.
The Neo-Assyrian Text Corpus Project. Helsinki.